

УДК 111.5
К 85

Юлія КРУТІЙ

ДІАЛОГ ЯК МІЖСОБИСТІСНИЙ ЗВ'ЯЗОК
(на прикладі діалогів Платона та Абельяра)

*Найбільша розкіш у світі –
це розкіш людського спілкування
Антуан де Сент Екзюпері*

Статтю присвячено аналізу діалогу в історії Античності та Середньовіччя. Сформульовано основні ідеї діалогів Платона та Абельяра як найяскравіших представників діалогічної творчості античного та середньовічного світів. Визначено основні ознаки діалогу, що допомагає філософу ділитися своїми ідеями, змінювати думки та формулювання як свої, так і своїх партнерів.

Ключові слова: діалог, комунікація, спілкування, особистість, ідея, дискурс, розмова.

Постановка проблеми. Життя вимагає таких форм спілкування людини з людиною, які поєднують високу вимогливість і повагу до неї: доброзичливість, ввічливість, делікатність, вміння зрозуміти і поспівчувати, радіти і сприяти успіхам іншого, творити атмосферу морально-психологічного об'єднання людей, а не навпаки. Ці вимоги забезпечує нам діалог як засіб обміну думками, як спільне знаходження істини.

Насамперед, діалог в ідеалі – це відкритий і сповнений поваги обмін поглядами та думками між індивідами, групами з різним етнічним, релігійним та лінгвістичним походженням і спадщиною на основі взаємного порозуміння.

Доки людина вступає в контакти з іншими людьми, доки буде відбуватись діалог, доти людина буде жива, буде відчувати себе потрібною у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основу досліджень діалогу складають твори давньогрецького мислителя Платона та ін. Важливі для нашої статті положення містять також праці сучасних учених Л.Д. Владиченко, К.П. Гарнага, Н.І. Гринчишин, О.П. Котовської, О.В. Марченко, Л.В. Ушкалова, Л.В. Озадовської, О.М. Петроє та ін.

Сучасний науковий дослідник О. Петроє у статті “Поняття “діалог” у термінологічній традиції зарубіжної та вітчизняної наукової думки” стверджує, що “Словотвірний аналіз вказує на те, що діалог – це розмова, яка має у своїй основі особливі ознаки: наскрізний рух, розділення, посилення, завершеність. Як впливає із семантики, терміна діалог може стосуватися тільки людського світу, будучи невід’ємною та унікальною особливістю соціальної природи. Він пронизує всі сфери суспільних відносин, що й пояснює існування багатьох різноаспектних підходів до інтерпретації його сутності” [9, 8].

Автор називає такі основні ознаки діалогу як найвищої форми спілкування:

- наявність мети діалогу;
- спрямованість на знаходження істини;
- цінність істини для всіх учасників діалогу;
- суб’єкт-суб’єктність;
- рівноправність учасників;
- толерантність та відповідальність;
- обмін сутнісними поняттями учасників;
- наявність нового сенсу в позиціях учасників;
- взаєморозуміння та раціональна взаємодія у сфері комунікативної і практичної діяльності;
- вимірюваність результату діалогу.

Сучасний науковець Ю.Ю. Тертяк наголошує: “оскільки діалогічний текст вибудовується двома чи більше суб’єктами комунікації, основне значення мають не зв’язність та неперервність цього тексту, а, навпаки, спільне керування переривчастістю, впорядкування, проникнення нового знання і відмінностей. Ведення бесіди... здійснюється під взаємним контролем усіх учасників діалогу і являє собою результат колективної діяльності по продукуванню дискурсивних форм” [13, 4].

Водночас діалог – не просто обмін словами, а така взаємодія, що набуває форми систематично розгорнутого, доказового міркування. Він передбачає спілкування людей, які мислять раціонально, ставлять собі за мету пошук істини, якої вони не знають, але існування якої не викликає у них сумнівів. Відмова від пошуку істини позбавляє діалог сенсу. У будь-якому випадку діалог є спілкування людей, які живуть у ситуації свободи. Тільки для вільних людей діалог стає нормою їхнього соціального та духовного життя.

Професор Т. Біленко в статті “Діалог у контексті дискурсу” зауважує, що діалог має на меті не подолання партнера, а досягнення взаєморозуміння; це специфічний момент духовного спілкування людей, коли взаємодіють у продуктивному зіткненні їхні думки. “Діалог – це не обов’язково спілкування і взаємодія “рівних за своїм розвитком людей. Важливо для діалогу інше: зіткнення різних ліній мислення, коли партнери взаємодіють і творчо зростають, оскільки креативна сутність комунікації переважає деструкцію” [2, 32].

Різновиди діалогічності письмового наукового мовлення в аспекті структури мовного акту і взаємодії комунікантів виявила професор М. Кожина. “Встановлені способи вираження діалогічності, основними з яких є:

- 1) “розмова” з іншою згадуваною особою/особами, ідейними (теоретичними) супротивниками, одностайними;
- 2) зіставлення (зіткнення) двох і більше точок зору, які зазвичай у процесі аналізу оцінюються автором;
- 3) “розмова” з читачем, запрошення його до спільних роздумів, прагнення привернути його увагу до змісту мовлення;
- 4) “розмова” зі своїм другим “Я”, не двійником, а об’єктивованим “Я” (представленим у тексті як діалог-самоаналіз, самоконтроль чи діалог різних логік із метою перевірки доказів” [5, 12].

Поняття *діалог* має багато визначень, а його численні типи описані з різних точок зору. Проте, як слушно зауважує Л. Сахарчук, “...у першу чергу треба наголосити на тому, що діалог – це найпоширеніший та найдавніший вид мовленнєвої діяльності, через яку безпосередньо реалізується соціальна комунікація” [11, 184].

Першим критерієм справжньої комунікації є суб’єкт-суб’єктне відношення. Його необхідне доповнення – інтерсуб’єктивність,

тобто умова взаємного “визнання” учасників комунікації як вільних та рівноправних суб’єктів.

Мета статті – з’ясування природи діалогу у проекції античного та середньовічного світів, а також визначення основних ідей діалогів Платона та Абельяра як найяскравіших представників своїх епох.

У науковій літературі побутує думка, що саме на етапі “живої комунікації”, поки філософія не перетворилася на феномен суто писемної культури, комунікативна природа філософії яскраво усвідомлювалась мислителями, а перші обміни філософськими думками були діалоги.

Діалог – інформативна та екзистенційна взаємодія між комунікативними сторонами. Він може трактуватися або як вибір сторонами спільного курсу взаємодії, або як раціоналізований діалог, коли подія зустрічі переглядається на основі з отриманого результату.

Діалог як теоретична модель характеризується такими спільними рисами:

- спільна мова усіх співрозмовників ;
- цілковите узгодження вихідних поглядів і методів;
- базові поняття мови спілкування;
- толерантність до чужої думки;
- активність співрозмовників;
- розуміння як мета;
- коректність мовлення;
- доброзичливість до точки зору (слів) партнера.

У філософській літературі визнані такі основні постулати теорії діалогу:

1. Діалог – це форма існування мови, пов’язана з її соціальною природою й комунікативною функцією.

2. Діалогічне спілкування – це сфера прояву мовної діяльності людини.

3. Мовне спілкування у формі діалогу – це конкретне втілення мови в її специфічних засобах, певна мовна структура.

Діалог, який має всі ці ознаки, допомагає філософу не просто ділитися своїми ідеями, доробками, але й змінювати думки і формулювання як свої, так і партнера.

Античність є джерелом філософського діалогу в західноєвропейській традиції. Саме тут діалог слугував методом знаходження істини за допомогою певним чином сформульованих питань і послідовного пошуку відповідей на них, а також започатковується “внутрішній” вид діалогу.

Справжній філософський характер діалог отримав завдяки Сократу, тому що саме він є втіленням живої філософії – як способу життя і суті життєвої долі. Філософ у своїх діалогах відкривав співрозмовникам нове усвідомлення світу й самого себе. Сократ свідомо й наочно давав відчуття, як у комунікації народжується істина. Він намагався пізнати :

- самого себе;
- чужу думку;
- божество;
- добротність.

Форма діалогу виявилась найбільш вдалою для пошуку нових істин, коли вони ще не досягли усталеної та систематичної чи застиглої форми. Ставлячи все нові й нові запитання та дістаючи на них різні, аж до взаємовиключних, відповіді, персонажі діалогу втягують читача в лабораторію власної думки, розкриваючи перед ним свої сумніви і свої аргументи, демонструючи йому не тільки результати своїх роздумів, але й шляхи, якими відшукують загальний принцип у розмаїтті суперечливих думок, у сум’ятті різноголосся. Учень Сократа, Платон, філософію ототожнює з діалогом, тобто з самою сутністю людського мислення, яке прагне пізнання істини.

Часто в діалогах Платона одним із персонажів є Сократ, водночас як реальна людина, його учитель, який назавжди залишився уособленням філософії, і як платонівське “Я”, – репрезентація філософської позиції самого Платона.

Що в цих діалогах від Сократа, а що від Платона – встановити неможливо, але безперечно, що, відштовхуючись від тих чи тих думок Сократа, Платон не просто їх розвиває чи поглиблює, а створює оригінальну цілісну філософську систему, яка не втратила свого значення й досі. Тому, з ким би не сперечався чи погоджувався у своїх діалогах Платон, він провадить передусім постійний внутрішній діалог із самим собою, перебуває в постійному пошуку істини, котрий ніколи не може бути завершеним.

Подаємо основні ідеї, що їх висвітлює Платон у “Діалогах”:

– Ідея краси й добра. Пізнання чи досягнення цієї ідеї є вершиною дійсного пізнання і свідченням повноцінності життя.

– Матеріальний світ, що нас оточує і який ми пізнаємо своїми почуттями, є лише “тінню” від світу ідей, тобто матеріальний світ вторинний. Усі явища і предмети матеріального світу минуші, виникають, гинуть і змінюються (і тому не можуть бути справді сущими), ідеї є незмінними, нерухомими і вічними.

– Ідея душі, яка є безтілесна, безсмертна, не виникає водночас із тілом, а існує вічно. Тіло підкоряється їй.

– Ідея ідеальної держави. Головна причина псування суспільства, а разом з тим і державного ладу, полягає в “пануванні корисливих інтересів”, що зумовлюють вчинки і поведження людей. Відповідно до цього основного недоліку Платон поділяє всі існуючі держави на чотири різновиди в порядку збільшення, наростання “корисливих інтересів” у їхньому ладі: тимократія, олігархія, демократія, тиранія.

Отже, античний тип діалогічності зародився і розвивався під впливом таких визначальних для тієї доби категорій: “космос”, “хаос” і “гармонія” [7, 92].

Провідними рисами античної діалогічності є:

– цінність знання у давніх авторів;

– схема античного діалогу – **“пасивний індивід – активний соціальний речник”**.

У науковій літературі наголошується, що в подальшому розвитку (період Середньовіччя) глибокий сутнісний діалог трансформується в більш знеособлену форму – диспут, який існує до цього часу в структурі навчання. Найважливішою особливістю диспуту як способу діалогічного спілкування в освітньому процесі того часу є те, що її ядро становить не дослідження, не приріст нового знання, а інтерпретація сенсу вже наявних текстів (в основному релігійних) і повторна оповідь божественного слова авторитетів – визнаних церковних теологів [4, 123].

За внутрішньою структурою традиція діалогу в Середньовіччі відрізнялася від античної тим, що діалогові не були притаманні пошуки істини за допомогою діалектики, а викладання істини подавалося в авторитарній формі або в умовній формі запитань та

відповідей авторитарно-дидактичного викладу християнської доктрини. Християнство зробило принципово важливий крок в напрямку утвердження права особистості на самостійний і відповідальний вибір поведінки та вперше представило спілкування як діалог “Я” і “Ти”.

Внаслідок сильної емоційної залученості мовців у процес розмови виник конфліктний, драматичний тип діалогів. Середньовіччя залишило у спадок гарячі диспути отців церкви, напружені дебати між представниками різних конфесій, які мали за мету – відстояти своє релігійне вчення як єдино істинне.

Провідними рисами середньовічної діалогічності є:

- поляризація знання на сакральне і світське;
- розподіл функціональних ролей учасників діалогу за схемою “захисник абсолютної істини – опонент, який сумнівається у цій істині або і заперечує її”.

Петро Абеляр – один із видатних представників духовного життя середніх століть. Він був засуджений як єретик церквою, яка згодом, однак, поклала більшість його творів в основу своєї науки. Творчі ідеї Петро Абеляра потрібно розглядати у контексті його життя.

Ретельним дослідником спадщини П. Абеляра є С. Неретіна, яка відзначає майстерність Петра у веденні діалогу, захоплено пише про “його логічний аналіз, що відповідає мистецтву розрізнення і віднайдення аргументів, його спроби розплести ранньосередньовічний вузол, котрий міцно зав’язав логіку побудови аподиктичного силлогізму і логіку топосів, відповідну до вибору аргументів у спорі” (що було суттєвим у середньовічній практиці) та мотиви логічного дослідження і морального вчинку [6, 213].

Світлана Неретіна наголошує на тому, що в Середньовіччі “шлях до досягнення спасіння лежав через запитування власної душі”. Людина стоїть просто перед Богом, тобто самопізнання є водночас і богопізнанням, яке здійснюється своєрідно.

Усе середньовічне буття мало на собі знак Божого творення. Тому все, що було зроблено людиною, осмислювалося двояко: будучи реальною життєвою подією, воно сприймалося як творіння, адже людина також творіння.

Вже у ранньому “Діалозі між Юдеєм, Християнином і Філософом”, з яких перший засновує свою релігію на моральному законі, природно природженому кожній людині, другий – на Законі-Писанні і третій – на тому і тому, керівником бесіди є філософ. Він вирішує труднощі, підводить співрозмовників до ясної постановки запитань. Він переконаний, що всі люди отримали від Бога розум. Добрі і благочестиві люди були і до “закону”. Недолік багатьох релігій (зокрема юдейської, християнської) полягає в тому, що вони сприймаються не розумом, а звичкою, яка вкорінена з дитинства. Доросла людина виявляється рабом її, вустами повторює те, чого не відчуває “серцем” (тобто свідомістю). Разом з філософом християнин доходить висновку, що природний моральний закон вічний, що пекло і рай суть чисто духовні поняття, що близькість святих до Бога треба розуміти не в чуттєвому сенсі і що вирази, які натякають на чуттєву природу цих ідей, суть лише образи для неосвіченого народу.

Оскільки створеній за образом і подобою Божою людині дарована здатність розумної причетності до Бога, вона вперше розглядається як особистість, діяльність якої заснована на свободі волі. Смысл свободи волі, за твердженням С. Неретіної, пов’язувався не з підкоренням необхідності, а “з визначенням вчинків совістю і свободним вибором людини” [6, 55].

Людська свідомість, людський розум є джерелом усіх вчинків людей. Навіть до моральних принципів, які (як вважалося) є Божественними, Абельяр ставиться раціоналістично. Наприклад, гріх – це вчинок, здійснений людиною всупереч своїм розумним переконанням. Абельяр взагалі раціоналістично витлумачував християнську ідею споконвічної гріховності людей і місію Христа як Спасителя від цієї гріховності. На його думку, основне значення Христа було не те, що він своїми стражданнями зняв з людства гріховність, а в тому, що Христос своєю розумною моральною поведінкою показав людям приклад істинного життя.

“Діалог” Абельяра висвітлює головні ідеї філософського осмислення духовного буття людства і осібної людини, зокрема надає богослов’ю нового статусу; саме воно (богослов’я) перетворюється на науку як свідчення про Бога, тобто у повному смислі – теологію. За часів раннього Середньовіччя богослов’я – це колекція, координація і систематизація текстів Святого письма.

У “Діалозі” філософ виражає загальну *віру предків*, а не свою, розглядає її з точки зору етики, яка становить “ціль усіх наук”. Він визначає вище благо, або мету блага, як те, завдяки чому кожна людина стає блаженною, якщо досягає його. І навпаки, вище зло – це те, йдучи за чим, людина стає нещасливою. А вище благо – Бог.

Отже, зі зміною світоглядного орієнтиру змінюється і набуває свого гуманістичного спрямування діалог.

Діалог, який триває між двома свідомостями у формі запитування, відбувається за умови рівності, що надає розумові можливість відкривати істини, про які він навіть не здогадувався перед початком діалогу.

Людське спілкування має поліфункціональний характер, адже вступаючи у спілкування, партнери можуть не усвідомлювати всіх мотивів їхньої соціальної активності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, особистість – це завжди постійне додання своєї обмеженості й постійна напруга власної безмежності. *А спілкування – це можливість моєї максимальної відкритості.* Тільки момент справжнього живого спілкування постає для мого “Я” як максимально творчою атмосферою, де воно здатне ставати всюдисущим. Через спілкування Я збираю себе у певну єдність, але не для того, щоб заспокоїтись на цьому, а для того, щоб знову віддати себе до рук іншого і знову віднайти себе, але вже іншого, збагаченого.

Сутність спілкування, діалогу зводиться до його конститутивної ролі в пізнанні й самопізнанні: *у діалозі відбувається не обмін готовими, раніше створеними внутрішніми смислами, а залучення до процесу спільного творення, що змінить і учасників процесу, і їхній світогляд.*

У контексті взаємодії людей, спрямованої на досягнення конкретних цілей, комуніканти вербалізують власне світосприйняття та зумовлені ним комунікативні інтенції, інтерпретують мовлення й поведінку один одного, що є інтерактивним процесом. Ця інтерпретація ґрунтується на загальних та спеціальних знаннях, окремих логічних висновках. Важливе значення має знання того, як структурується інформація, а також розуміння контексту зумовлених прогнозів певної комунікативної ситуації.

Незважаючи на численність праць, які присвячені ролі діалогу в різноманітних сферах життєдіяльності суспільства, дослідження в цьому напрямку не перестають бути актуальними, адже спілкування ніколи не буде для людства другорядним.

Література

1. Абеляр Петр. Диалог между Философом, иудеем и Христианином. Перевод с лат. С.С. Неретиной по изданию : *Patrologie cursus completes... series latina...* acc. J. P. Migne (MPL) P., 1856, t. 178.
2. Біленко Т.І. Діалог у контексті дискурсу // Філософ – учень школи, яка вчить любити істину. На пошану І.В. Бичка, заслуженого професора КНУ ім. Тараса Шевченка, з нагоди 80-ліття / Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2011. – с. 21 – 39.
3. Владиченко Л.Д. Демаркація поняття діалогу / Л.Д. Владиченко // Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Простір гуманітарної комунікації” / Ін-т філос. освіти і науки Нац. пед. уні-ту імені М.П. Драгоманова. – К. : Секція “Філософія”. – Режим доступу : <http://iifpo.pp.net.ua/index/0-24>
4. Котовська О.П. Діалог як метод пошуку істини в українській філософській традиції : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Котовська Ольга Петрівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2008. – 20 с.
5. Кожина М.Н. Выражение диалогичности в естественнонаучных текстах // *Стилистика текста в коммуникативном аспекте : межвуз. сб. науч. трудов.* – Пермь, 1987. – С.146 – 152.
6. Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре. История: миф, время, загадка. М. : Гнозис, 1994. – 207с.
7. Озадовська Л. Діалог / Л. Озадовська // Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (голова редкол.) ; наук. ред. Л.В. Озадовська, Н.П. Поліщук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
8. Озадовська Л.В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні / Л.В. Озадовська. – К. : Вид-во ПАРАПАН, 2006. – 118 с.
9. Петрое О.М. Поняття “діалог” у термінологічній традиції зарубіжної та вітчизняної наукової думки / О.М. Петрое. Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Petroe.pdf>
10. Платон. Диалоги / Платон. – М. : Мысль, 1986. – 607 с
11. Сахарчук Л.І. Діалог як базова одиниця мовлення // Проблеми семантики слова, речення та тексту : Вип. 6. – К. : Видавничий центр КДЛУ, 2001. – С. 184 – 187.
12. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. II. Средневековье. – СПб, 1994.

13. Тертяк Ю.Ю. Діалог у термінах теорії мовленнєвої взаємодії / Ю.Ю. Тертяк // Вісник Запорізького державного університету. № 2, 2002. Режим доступу : <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2178.pdf>.

Крутий Юлія. Діалог как межличностная связь (на примере диалогов Платона и Абеляра). Стаття посвящена анализу диалога в истории Античности и Средневековья. Обозначены и сформулированы основные идеи диалогов Платона и Абеляра как лучших представителей диалогического творчества античного и средневекового миров. Определены основные черты диалога, помогающие философу обмениваться своими идеями, изменять мысли и формулировки как свои, так и партнеров.

Ключевые слова: диалог, коммуникация, общение, личность, идея, дискурс, разговор.

Yuliya Krutiy. Dialogue as interpersonal communication (taking as examples dialogues by Plato and Abelard). The article analyzes the dialogue in the history of Antiquity and the Middle Ages. It defines the basic ideas of Plato's and Abelard's dialogues as the most prominent representatives of dialogic works in the antique and medieval worlds. The author singles out the main features of the dialogue that help the philosopher share his ideas, change both his own and his partners' conceptions and statements.

Keywords: dialogue, communication, intercourse, personality, idea, discourse, conversation.